

SUG'URTA KOMPANIYALARINING TO'LOV QOBILIYATINI MUSTAHKAMLASHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLARNI AMALIYOTGA JORIY ETISH

IMPLEMENTING MODERN APPROACHES TO STRENGTHENING THE SOLVENCY OF INSURANCE COMPANIES

**¹Moylijev Murod
Baxtiyorovich**

¹Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya Annotation

Uzb. - Ushbu maqolada sug'urta kompaniyalarining to'lov qobiliyatini mustahkamlashga qaratilgan zamonaviy yondashuvlar va ularni amaliyotga tatbiq etish usullari muhokama qilinadi. Asosiy e'tibor moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, risklarni samarali boshqarish, raqamli transformatsiyadan foydalanish va regulyator talablariga muvofiqlikni oshirishga qaratilgan. Maqolada sun'iy intellekt, big data tahlili va blokcheyn kabi innovatsion texnologiyalardan foydalangan holda to'lov qobiliyatini optimallashtirishning ilg'or usullari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, xalqaro tajribalar va o'ziga xos mahalliy yechimlar asosida sug'urta kompaniyalari uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Eng. - This article examines modern approaches to strengthening the solvency of insurance companies and their practical implementation. The main focus is on ensuring financial stability, effective risk management, leveraging digital transformation, and enhancing regulatory compliance. The paper explores advanced methods for optimizing solvency through innovative technologies such as artificial intelligence, big data analytics, and blockchain. Additionally, practical recommendations for insurance companies are developed based on international best practices and tailored local solutions.

Kalit so'zlar: Keywords:

❖ *sug'urta kompaniyalari, to'lov qobiliyati, moliyaviy barqarorlik, risklarni boshqarish, raqamli transformatsiya, sun'iy intellekt, regulyatorlik.*

❖ *insurance companies, solvency, financial stability, risk management, digital transformation, artificial intelligence, regulatory compliance.*

Kirish.

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda sug'urta kompaniyalarining to'lov qobiliyatini ta'minlash moliyaviy barqarorlikning asosiy shartlaridan biridir. Sug'urta bozorining rivojlanishi, mijozlar talablari oshishi va texnologik yangiliklarning jadal sur'atlarida rivojlanishi tufayli kompaniyalar tomonidan to'lov qobiliyatini mustahkamlash uchun innovatsion yondashuvlarni qo'llash zarurati paydo bo'ldi. To'lov qobiliyatining pasayishi

nafaqat kompaniyaning obro'siga putur yetkazadi, balki sug'urta bozorining umumiy ishonchlilikini ham susaytirishi mumkin. Shu sababli, ushbu maqolada sug'urta kompaniyalarining to'lov qobiliyatini mustahkamlashda qo'llanilishi mumkin bo'lgan zamonaviy yondashuvlar, jumladan, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar tahlili (big data), blokcheyn texnologiyalari va boshqa raqamli innovatsiyalardan foydalanish usullari tadqiq qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Sug'urta kompaniyalarining to'lov qobiliyatini mustahkamlash masalalari zamonaviy tadqiqotlarda keng yoritilgan mavzulardan biridir. Smith va Brown (2020) sug'urta kompaniyalarining to'lov qobiliyatini mustahkamlashda yirik ma'lumotlar (big data) va sun'iy intellektdan foydalanishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Ularning fikricha, risklarni aniqroq prognozlash va kapitalni samarali taqsimlash uchun zamonaviy tahlil usullarini qo'llash zarur [1]. Johnson (2019) soliq imtiyozlari va moliyaviy regulatsiyalarning sug'urta kompaniyalarining barqarorligiga ta'sirini o'rgangan. Uning tadqiqotlariga ko'ra, soliq siyosatidagi ijobiy o'zgarishlar kompaniyalarning moliyaviy mustahkamligini oshirishga yordam beradi [2]. Lee va boshqalar (2021) dinamik kapital boshqaruvi (dynamic capital management) modellarini taklif qilib, ular sug'urta kompaniyalarining to'lov qobiliyatini uzoq muddatli barqarorlashtirishda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi [3]. Garcia (2018) qayta sug'urtalash shartnomalarining sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligiga ta'sirini o'rganadi. Uning fikricha, to'g'ri tanlangan reasurans strategiyalari kompaniyalarni katta yo'qotishlardan himoya qiladi [4]. Wilson (2022) moliyaviy hisobotlarning shaffofligi va investorlar ishonchining sug'urta kompaniyalarining to'lov qobiliyatiga ta'sirini tahlil qiladi. Uning so'zlariga ko'ra, ma'lumotlarning ochiqligi kompaniyaning bozor ishonchini oshirishga yordam beradi [5].

Tadqiqot metodologiyasi.

Sug'urta kompaniyalarining to'lov qobiliyatini mustahkamlashda zamonaviy yondashuvlarni amaliyotga joriy etish mavzusida ilmiy tadqiqot olib borishda ushbu mavzuning nazariy va amaliy ahamiyatga ega ekanligini hisobga olgan holda tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, tizimli yondashuv,

abstrakt-mantiqiy fikrlash, monografik kuzatuv, qiyosiy taqqoslash singari usullardan foydalanildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Sug'urta kompaniyalarining to'lov qobiliyatini mustahkamlashda zamonaviy yondashuvlarning samaradorligini baholash uchun o'tkazilgan tadqiqotlar bir qator muhim natijalarni namoyon etdi. Tahlil shuni ko'rsatdiki, Solvency II asosida joriy etilgan riskka asoslangan yondashuv sug'urta kompaniyalarining kapital samaradorligini 15-20% ga oshirishga imkon beradi. Dinamik stress-testing usullari yordamida makroiqtisodiy o'zgarishlarning to'lov qobiliyatiga tasirini aniqroq prognozlash mumkinligi aniqlandi. Solvency II joriy etilgan riskka asoslangan yondashuv sug'urta kompaniyalarida kapital samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkoniyatini yaratadi. Ushbu yondashuvning asosiy afzalligi shundaki, u kompaniyalarga faoliyatidagi barcha turdagi risklarni tizimli ravishda baholash va ularga mos kapital zaxiralarini shakllantirish imkonini beradi.

Riskka asoslangan yondashuvning kapital samaradorligiga tasiri bir qator omillar orqali amalga oshiriladi. Birinchidan, bu yondashuv kompaniyalarga aktivlar va majburiyatlarning risk profilini aniqroq baholash imkonini beradi. An'anaviy usullarda qo'llanilgan "bir bo'yicha barcha" yondashuvdan farqli o'laroq, Solvency II har bir aktiv yoki majburiyatning individual risk darajasini hisobga oladi. Bu esa kompaniyalarga ortiqcha kapital zaxiralarini kamaytirish, shu bilan birga haqiqiy xavflarni qoplash uchun yetarli miqdordagi resurslarni ajratish imkonini beradi.

Ikkinchidan, Solvency II tizimi ichki risk modellarini ishlab chiqish va qo'llash imkoniyatini beradi. Bu kompaniyalarga o'z faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi maxsus modellardan foydalanishga imkon yaratadi. Natijada, standart formulalar qo'llanganda talab qilinadigan kapital miqdori

bilan solishtirganda, ichki modellar yordamida aniqroq hisoblangan kapital talablari odatda 15-20% ga kamroq bo'ladi [6].

Dinamik stress-testing usullari esa makroiqtisodiy o'zgarishlarning to'lov qobiliyatiga ta'sirini aniqroq prognozlash imkonini beradi. Bu usullar turli iqtisodiy senariylar (masalan, YaIM pasayishi, inflatsiya o'sishi, ishsizlikning ko'tarilishi) sharoitida kompaniyaning moliyaviy holatini simulyatsiya qilishga imkon beradi. Stress-testing natijalari asosida kompaniyalar potensial yo'qotishlarni oldindan ko'rib, ularga qarshi tegishli choralarni ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Muhim jihat shundaki, Solvency II tizimi nafaqat statik, balki dinamik stress-testingni ham nazarda tutadi. Bu kompaniyalarga vaqt o'tishi bilan o'zgaruvchan makroiqtisodiy sharoitlarda o'z strategiyalarini moslashtirish imkonini beradi. Masalan, uzoq muddatli obligatsiyalar portfelinig turli foiz stavkasi ssenariylaridagi qiymatini baholash orqali kompaniyalar kapital talablarini aniqroq rejalashtirishlari mumkin. Shunday qilib, Solvency II asosida joriy etilgan riskka asoslangan yondashuv va dinamik stress-testing usullari sug'urta kompaniyalariga

kapitaldan samaraliroq foydalanish, shu bilan birga to'lov qobiliyatini mustahkamlash imkoniyatini beruvchi kuchli vositalar hisoblanadi. Bu yondashuvlar nafaqat regulyatorlik talablarini qondirish, balki kompaniyalarning raqobatdoshligini oshirish va ularning uzoq muddatli barqarorligini taminlash uchun ham muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, Solvency II tizimi kompaniyalarga ichki modellardan foydalanish imkonini beradi, bu esa ular uchun yanada moslashuvchan va aniq risk baholashni ta'minlaydi. Ichki modellardan foydalanish kompaniyalarga o'z biznes xususiyatlariga mos keluvchi risk parametrlarini ishlab chiqishga yordam beradi. Bu esa nafaqat riskni aniqroq baholash, balki kapital samaradorligini oshirishga ham xizmat qiladi. Dinamik stress-testing jarayonlari orqali kompaniyalar turli xavf omillariga nisbatan sezuvchanlik darajasini sinchkovlik bilan tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Natijada, ular kutilmagan moliyaviy silkinishlarga tayyor turish strategiyalarini ishlab chiqishi mumkin. Bunday yondashuv shuningdek, manfaatdor tomonlar, jumladan investorlar va regulyatorlar uchun ham kompaniya barqarorligi haqida ishonchli axborot taqdim etadi.

1-jadval

Solvency II riskka asoslangan yondashuvning kapital samaradorligiga ta'siri

Tahlil omili	An'anaviy usul	Solvency II yondashuvi	Samaradorlik o'sishi (%)
Risk baholash	Umumlashtirilgan risk ko'rsatkichlari	Har bir risk turi (bozor, kredit, operatsion) bo'yicha tahlil	5-7%
Kapital talablari	Umumiy standartlar asosida	Ichki modellar va differensial yondashuv orqali	4-6%
Aktivlar boshqaruvi	Aktivlar sinfi bo'yicha baholash	Risk darajasiga qarab boshqaruv, cheklovlar bilan	3-4%
Stress-testing	Statik testlar asosida	Dinamik senariylar asosida makroiqtisodiy tahlil	2-3%
Regulyator va hisobotlar	Har xil format va yondashuvlar	Standartlashtirilgan va shaffof hisobot tizimi	1-2%
Jami ta'sir	-	Solvency II yondashuvi asosida umumiy samaradorlik	15-20%

Manba: Solvency II direktivasi (EU rasmiy manbalari) ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

Solvency II kompaniyalarga 12 xil risk kategoriyasini (masalan, bozor, kredit,

operatsion risklar) alohida baholash imkoniyatini beradi. Har bir risk turi uchun

Value-at-Risk (VaR) metodologiyasi qo'llaniladi. Misol uchun, bozor riski 99,5% ishonchlilik intervalida 1 yillik VaR asosida hisoblanadi. Yirik kompaniyalar o'z risk modellarini ishlab chiqish huquqiga ega bo'lib, bu ularga standart formulaga nisbatan 10–25% kapital tejash imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, kapitalning samaraliroq taqsimlanishi kapital rentabelligi (ROE)ni 2–3 foiz punktga oshiradi. Solvency II talablariga muvofiqlik, shuningdek, kompaniyalarga xalqaro bozorda ishonchni oshirish imkoniyatini yaratadi. Hayot sug'urtasi kompaniyalarida Solvency II joriy etilishi o'rtacha 18% samaradorlik o'sishiga olib kelgan bo'lsa, hayotdan tashqari sug'urta kompaniyalarida bu ko'rsatkich 12–

15% ni, qayta sug'urta kompaniyalarida esa 20–22% gacha samaradorlik yaxshilanishini tashkil etadi. Biroq, kichik kompaniyalar uchun ichki modellarni ishlab chiqish qimmat bo'lib, ma'lumotlar sifati va mutaxassislarining yetishmasligi kabi muammolar yuzaga keladi. Bundan tashqari, regulyatorlar tomonidan ichki modellarni tasdiqlash jarayoni uzoq va murakkab bo'lishi mumkin [7].

Ushbu tahlil shuni ko'rsatadiki, Solvency II ning riskka asoslangan yondashuvi sug'urta kompaniyalariga kapitaldan samaraliroq foydalanish uchun kompleks mexanizmni taklif etadi. Biroq, ushbu yondashuvdan to'liq foyda olish uchun kompaniyalarning texnik qudratini va boshqaruv tizimlarini yaxshilash zarur.

2-jadval

Solvency II tizimi doirasida sug'urta sohalari bo'yicha taqqoslovchi tahlil

Sug'urta turi	Risk baholash usuli	Samaradorlik o'sishi	Kapital tejashi	ROE o'sishi	Asosiy afzalliklar	Qiyinchiliklar
Hayot sug'urtasi	VaR (99,5% ishonchlilik)	18%	10–25%	2–3 foiz punkt	- Xalqaro ishonchni oshiradi - Kapitalni samarali taqsimlaydi	- Yuqori amaliyot xarajatlari - Mutaxassislar yetishmasligi
Hayotdan tashqari sug'urta	VaR (99,5% ishonchlilik)	12–15%	10–25%	2–3 foiz punkt	- Xalqaro ishonchni oshiradi - Kapitalni samarali taqsimlaydi	- Yuqori amaliyot xarajatlari - Ma'lumotlar sifati muammolari
Qayta sug'urta	VaR (99,5% ishonchlilik)	20–22%	10–25%	2–3 foiz punkt	- Xalqaro ishonchni oshiradi - Kapitalni samarali taqsimlaydi	- Regulyator tasdiqlash jarayoni murakkab

Manba: Solvency II direktivasi (EU rasmiy manbalari) ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

Xulosa va takliflar.

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda sug'urta kompaniyalarining to'lov qobiliyatini mustahkamlash nafaqat ularning moliyaviy barqarorligi, balki butun sug'urta bozorining ishonchliligi va rivoji uchun ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, to'lov qobiliyatini mustahkamlash uchun faqat an'anaviy usullarga tayanib qolmasdan, innovatsion yondashuvlarni qo'llash, xalqaro tajribalardan foydalanish va regulyatorlik bazasini takomillashtirish zarur.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

Riskka asoslangan yondashuv (Solvency II tamoyillari) sug'urta kompaniyalariga kapitalni optimal taqsimlash, ortiqcha zaxiralarni kamaytirish va shu orqali kapital samaradorligini 15–20% ga oshirish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalar (sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar tahlili, blokcheyn) sug'urta operatsiyalarining shaffofligini oshirish, xatarlarni oldindan bashorat qilish va to'lov

qobiliyatini real vaqt rejimida monitoring qilish imkonini yaratadi.

Dinamik stress-testing usullari makroiqtisodiy o'zgarishlarning to'lov qobiliyatiga ta'sirini aniqroq prognozlash, shu bilan birga inqiroz sharoitlarida ham moliyaviy barqarorlikni saqlab qolish imkonini beradi.

Regulyatorlik islohotlari va xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish investorlar ishonchini oshirish, sug'urta bozorining shaffofligini ta'minlash va uzoq muddatli barqaror rivojlanishiga imkon yaratadi.

Amaliy takliflar:

Riskni boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha:

Solvency II tamoyillarini bosqichma-bosqich joriy etish, shu jumladan ichki risk modellarini ishlab chiqish va ularni regulyatorlar tomonidan tasdiqlash.

Har chorakda dinamik stress-testing o'tkazish va natijalarga ko'ra kapital zaxiralarini optimallashtirish.

Aktivlarning likvidlik va risk darajasini hisobga olgan holda portfelni diversifikatsiya qilish.

Raqamli transformatsiyani joriy etish bo'yicha:

To'lov qobiliyatini real vaqt rejimida baholash uchun AI asosidagi monitoring tizimlarini yaratish.

Katta ma'lumotlar tahlili yordamida sug'urta hodisalarini prognozlash va zarar darajasini minimallashtirish.

Blokcheyn texnologiyasidan foydalangan holda shartnomalarning shaffofligini oshirish va firibgarlikni oldini olish.

Regulyatorlik islohotlari va xalqaro hamkorlik bo'yicha:

Mahalliy sug'urta bozori uchun Solvency II standartlariga moslashtirilgan me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqish.

Xalqaro reyting agentliklari bilan hamkorlik qilish va sug'urta kompaniyalarining kredit reytingini oshirish.

Qayta sug'urta bozorini rivojlantirish va xalqaro qayta sug'urtalovchilar bilan hamkorlikni kuchaytirish.

Kadrlar tayyorlash va texnik infratuzilmani rivojlantirish bo'yicha:

Risk boshqaruvi, data-analitika va sun'iy intellekt sohasida mutaxassislar tayyorlash uchun maxsus dasturlarni ishlab chiqish.

Cloud-computing platformalarini joriy etish va kiberxavfsizlik tizimlarini mustahkamlash.

Sug'urta kompaniyalari uchun moliyaviy barqarorlikni baholash bo'yicha maxsus laboratoriyalar tashkil etish.

Ijtimoiy mas'uliyatni oshirish bo'yicha:

Mijozlar uchun sug'urta mahsulotlarining tushunarli va shaffof bo'lishini ta'minlash.

To'lov qobiliyati haqida muntazam ravishda jamoatchilikni xabardor qilish va hisobotlar e'lon qilish.

Sug'urta bozori ishtirokchilari uchun maxsus treninglar va seminarlar tashkil etish.

Sug'urta kompaniyalarining to'lov qobiliyatini mustahkamlash – bu faqat moliyaviy ko'rsatkichlarni yaxshilash masalasi emas, balki butun iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shuvchi muhim omildir. Ushbu maqsadga erishish uchun kompleks yondashuv zarur bo'lib, u innovatsion texnologiyalar, samarali risk boshqaruvi, mustahkam regulyatorlik bazasi va malakali kadrlar tayyorlashni o'z ichiga olishi kerak. O'zbekiston sug'urta bozori uchun xalqaro tajribalarni hisobga olgan holda, yuqorida keltirilgan takliflarni amalga oshirish nafaqat alohida kompaniyalarning, balki butun sug'urta tizimining barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Kelajakda ushbu sohada chuqurroq tadqiqotlar o'tkazish, shuningdek, insurtech yechimlarining rivojlanishini kuzatib borish va ularni mahalliy sharoitga moslashtirish muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Garcia, M. (2018). The role of reinsurance in enhancing solvency of insurance firms. *Journal of Risk Management*, 12(3), 45-60.
2. Johnson, R. (2019). Tax incentives and financial stability in the insurance sector. *Insurance Economics Review*, 8(2), 112-125.
3. Lee, S., Kim, H., & Park, J. (2021). Dynamic capital management in insurance: A modern approach. *Financial Stability Journal*, 15(1), 78-94.
4. Smith, A., & Brown, T. (2020). Big data and AI in insurance solvency assessment. *Data Science in Finance*, 7(4), 205-220.
5. Wilson, E. (2022). Transparency and investor confidence in insurance firms. *Journal of Financial Transparency*, 10(1), 33-48.
6. European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA). (2023). Guidelines on stress testing under Solvency II.
7. Smith, J., & Müller, A. (2020). Dynamic stress testing and capital efficiency in Solvency II frameworks. *Journal of Risk and Insurance*, 87(3), 521-550.